

פרויקט "תחזית קיימות לישראל 2030" החל באוקטובר 2010 כמיזם משותף של המשרד להגנת הסביבה והמרכז למדיניות סביבתית במכון ירושלים לחקר ישראל, וצפוי להסתיים במאי-יוני 2012. תחזית קיימות לישראל 2030 שמה לה למטרה להציג חזון קיימות לשנת 2030 שאליו ישראל צריכה לשאוף. זאת על מנת לאפשר למקבלי ההחלטות בישראל להבין את המגמות הקיימות, לאתר את הפערים להגשמת החזון, ולהצביע על הנתונים בהם עליהם לצעוד על מנת להגשימו.

תסריט מדינת מבצר בלתי מוסדרת

מנחה הסדנאות לפיתוח תסריטים: פרופ' שלמה חסון, האוניברסיטה העברית בירושלים

משתתפי הסדנאות לפיתוח תסריטים:

פרופ' שלמה חסון, פרופ' ערן פייטלסון, פרופ' אוריאל ספריאל, ד"ר יעקב גארב, ד"ר ורד בלאס, ד"ר ליה אטינגר, ד"ר משה ינאי, עמית יגור קרול, ולרי ברכיה, גלית כהן, גלית חזן, אורי גונן, רותם שמאי

מחברי התסריט: פרופ' ערן פייטלסון, גלית חזן

הדברים הנאמרים הם על דעת מחברי התסריט בלבד.

תסריט מדינת מבצר בלתי מוסדרת

בעקבות הסכם הפיוס הפלסטיני (פת"ח-חמאס) ולאחר החלטת האו"ם על הקמת מדינה פלסטינית, שאינה מוכרת על ידי ישראל, החרף הסכסוך עם הפלסטינים כמו גם עם מדינות ערב השכנות. באירופה וארה"ב גברו הקריאות להטלת עיצומים על ישראל בשל אי נכונותה להגיע להסכם עם הפלסטינים. גל המהפכות בעולם הערבי גרם להקצנת העמדות בעולם הערבי כלפי ישראל, ועמדות אלו זכו ללגיטימציה רבה בדעת הקהל העולמית. בעקבות זאת, חזרו בהן מדינות ערב מיוזמת הליגה הערבית, סירבו להיכנס למו"מ פרטני עם ישראל ופעלו להטלת עיצומים על ישראל. "האביב הערבי" ותהליכי הדמוקרטיזציה שהחלו במדינות ערב העצימו מהלכים אלה וגררו תמיכה בינלאומית בהם. משטים נוספים שניסו לפרוץ את מה שתואר כ"מצור הישראלי" על עזה, וגלי האלימות שפקדו את האזור בעקבות עצירת המשטים העמיקו את הטינה כלפי ישראל בדעת הקהל העולמית. על רקע זה התרחבה והתחזקה פעולתה של תנועת ה-BDS¹.

החרם החל בפעילויות ספונטניות בנמלי העולם שבמהלכן סירבו פועלים לפרוק מטענים שהגיעו מישראל. בהדרגה התרחב החרם לאוניברסיטאות ומוסדות מחקר, לאמנים, לסופרים ולאנשי ציבור ברחבי העולם המערבי ואט אט גם לארגונים, לעסקים ולמוסדות בדרום מזרח אסיה. משקיעים החלו למשוך את כספיהם מישראל, מוסדות בינלאומיים הפסיקו להשקיע בארץ והבורסה צנחה. ברחבי העולם החלו להיסגר נציגויות ישראליות, ונרשמה הפחתה בקשרים הדיפלומטיים של ישראל. חלק מהפירמות בישראל, שבעבר מלאו תפקיד חשוב בתחום החידושים טכנולוגיים, בחרו לעזוב את הארץ. אלה שנתרו התמקדו בפיתוח חידושים בעיקר בתחום הביטחוני. הבידוד הגובר של מדינת ישראל בזירה האזורית והבינלאומית העניק משנה תוקף בדעת הקהל העולמית לתביעתם של חוגים בקרב ערביי ישראל להפוך את ישראל למדינה דו לאומית.

לנוכח המצור הכלכלי והדיפלומטי החלה מדינת ישראל להיערך להתמודדות עם המצב שנוצר. הנושא שזכה לחשיבות מרכזית היה הביטחון ובכלל זה הכנה למלחמה ולהתמודדות עם תסיסה לאומית בתוך ישראל. כמו כן, נתנה עדיפות להקטנת התלות בסחר חוץ ולהגדלת הייצור המקומי על חשבון מתן שירותים. נושא הסביבה הפך לזניח וחסר חשיבות על רקע הצורך להתמודד עם המשברים בתחום הביטחון ויחסי החוץ.

ההתקוממות של ערביי ישראל שלא איחרה לבוא כללה הפגנות המוניות וגלשה עד מהרה ל"אינתיפאדה שלישית", שבה חברו הערבים בישראל לפלסטינים. בתגובה הפנתה ממשלת ישראל משאבים רבים לכוחות הביטחון (צבא ומשטרה) והפעילה צווי חירום על בסיס חוקי

¹ BDS (Boycott, Divestment and Sanctions) – חרם, המנעות מהשקעות ועיצומים). קמפיין כלכלי שהוקם בשנת 2005 על ידי 171 ארגונים לא-ממשלתיים פלסטיניים (בהמשך הצטרפו פעילי וארגוני שמאל ישראליים) שקרא לחרם, משיכת-השקעות וסנקציות נגד ישראל על מנת לאלצה להתיישר עם החוק הבינלאומי ועקרונות אוניברסליים של זכויות האדם.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

החירום המנדטוריים. ההשקעה הגדלה בנושאי הביטחון באה על חשבון החינוך, הרווחה והסביבה דבר שהביא להגדלת הפערים ולהתדרדרות סביבתית.

על מנת לעודד את העצמאות הכלכלית השקיעה ישראל בייצור מוצרים ושירותים שבעבר נהגה ליבאם, הגדילה את ההשקעות במו"פ בתחום הביטחוני, והגדילה את המאגרים האסטרטגיים שלה. בין היתר עברה ישראל להתבססות על אנרגיה מקיימת בדגש על גז טבעי. הגז הטבעי הפך ל"מוצר ביטחון" ושימש כמאגר אסטרטגי לצרכים מקומיים שאינו מיועד ליצוא. על מנת לצמצם את התלות במים חוצי-גבולות הגדילה ישראל את ההתפלה ופיזרה מתקני התפלה קטנים בפריסה רחבה יותר. בעקבות זאת, נרשמה פגיעה בחופים ובשטחים הפתוחים. במקביל מנעה ישראל מהפלסטינים שאיבת מים מאקוויפר ההר, והדבר הגדיל את החיכוך סביב ניצול משאבים טבעיים. התפתחויות אלה הטביעו חותם עמוק בסביבה בישראל. מצד אחד, גברה ההישענות על משאבים טבעיים מקומיים. מצד שני, נרשמו פגיעות קשות בסביבה. בד בבד, התפוגגה המדיניות של הטמעת שיקולים סביבתיים בפיתוח תכנון והקמת תשתיות. הדגש הועתק ממתן שירותים לייצור מוצרים. בעקבות זאת, נרשמה עלייה בצריכה של אנרגיה, מים ומשאבים טבעיים, חלה עלייה בכמות הפסולת ובמספר האתרים הבלתי מוסדרים, ובערים החרף הזיהום ובמיוחד באזור מפרץ חיפה. ההתפשטות על שטחים פתוחים התרחבה מאוד, המפגעים והסיכונים הסביבתיים גדלו, במיוחד באזורים שבהם רוכזה פסולת רעילה. על אף הגידול בסיכונים לא הוקצו משאבים לטיפול בסיכונים סביבתיים.

ההתערבות הגוברת של המדינה בסוגיות אנרגיה, מים, וביטחון לא לוותה בהתערבות מקבילה בתחומים חברתיים. בטווח הקצר שלאחר התעצמות החרם, העיצומים והפסקת השקעות נמשכה המדיניות הניאו-ליברלית דבר שהגביר את הקיטוב בחברה. גם מדיניות המקרקעין נותרה ללא שינוי. הרפורמות בתחום הקרקעות והתכנון יושמו, ההגנה על שטחים פתוחים נחלשה, וההפרטה של משאבים טבעיים נותרה בעינה. כתוצאה מכך התעצם הקיטוב החברתי-סביבתי בין רשויות מבוססות ועניות, התרחבה הבנייה במרכז על חשבון הפריפריה וגדל הפער המרחבי-חברתי בין מרכז לשוליים.

הבידוד המדיני, הפער החברתי והיעדר אופק של תקווה פגעו קשות במוטיבציה של צעירים להישאר בארץ. מערכת הביטחון דיווחה על ירידה משמעותית במוטיבציה בקרב המתגייסים, על עלייה במספר סרבני הגיוס ועל ירידה באיכות המתגייסים. על מנת להתמודד עם בעיות אלה נעשה ניסיון להגדיל את תקציב החינוך על-ידי העלאת המס השולי באופן פרוגרסיבי. לראשונה נרשמה הכרה כי יש לשנות את הכללים ולקדם התערבות ממשלתית בתחום החברתי. הכרה זו התעצמה בעקבות רעידת האדמה שפקדה את ישראל וגרמה להרס רב ולאבדן חיי אדם. במהלך רעידת האדמה נהרסו תשתיות חיוניות ונגרם נזק רב לרכוש. מנגנוני הביטחון החלו בפינוי הריסות. הכלכלה, שכבר נפגעה בשל ההתפתחויות המדיניות, לא הצליחה להתאושש מהנזקים הרבים שהסבה רעידת האדמה, וזאת בעיקר בשל העדר יכולות מוסדיות בגופים האזרחיים.

תחזית קיימות לישראל 2030

www.kayamut2030.org

הפגיעה הסביבתית הקשה והקיטוב החברתי המתעצם נוצלו על-ידי גורמים שונים לשם פעילות מחאה. בישובים הערביים, שניזוקו קשות ברעידת האדמה ושלא זכו לטיפול הולם, פרץ גל של מהומות ותקריות אלימות. בגליל ובנגב התנהלה בנייה לא חוקית בהיקף נרחב. ארגונים חברתיים העצימו את פעילותם נגד מדיניות הממשלה, ומחו על הפער המתרחב ועל הזנחת אזורי השוליים. ברחבי הארץ החלו גופים שונים למחות על אוזלת היד שהופגנה בתחום הסביבה, ובמיוחד על היעדר טיפול בתשתיות שנהרסו ובכלל זה מערכות הטיפול בשפכים. במקומות שונים הפגינו תושבים נגד הפגיעה בבריאותם בשל מפגעים סביבתיים וכנגד הותרת הנושא הסביבתי בתחתית סדר העדיפויות. מול גל מחאות אלה ניצבה הממשלה חסרת אונים, ולזמן מה איבדה את יכולת השליטה.

בעקבות תהליכים אלה עלתה לשלטון בשנת 2020 ממשלה חדשה שהרחיבה את רשת הביטחון החברתי. אחת הפעולות הראשונות שעשתה הממשלה היה שינוי בחוק התכנון והבנייה שהחזיר חלק ממנגנוני התכנון וחזק אותם.

❖ איתותים להתממשות התסריט:

- התרחבות פעילות תנועת ה-BDS
- חרמות על ישראל/עיצומים
- ביקורת גוברת על ישראל מצד חוגים ליברליים, באוניברסיטאות ובקרב ידידים במערב
- קשיים בחתימה על עסקאות עם גורמים עסקיים בחו"ל
- צמצום כניסת הון זר לישראל (ללא הצדקה כלכלית עולמית)
- התגברות חקיקה המתפרשת כפגיעה באושיות הדמוקרטיה הגורמת להעמקת הביקורת הבינלאומית על ישראל